

۱- مسجد جامع برسیان

در حدود ۴۰ کیلومتری شرق اصفهان در بستر شمالی زاینده‌رود و حد فاصل بلوک برآن و رودشتین، روستایی واقع شده که یکی از آثار تاریخی اطراف شهر اصفهان را در خود جای داده است. این روستا برسیان نام دارد و سکنه آنجا، آن را « بیسیون » می‌گویند.

به نوشته مؤلف آثار ملی اصفهان سیان بر وزن میان در لغت فارس به معنی عشقه و پیچک است و شاید در آن حدود گیاه مزبور می‌روئیده که به این نام خوانده می‌شود.^۱

شرف‌الدین اصفهانی

در راستای معرفی آثار و ابنیه تاریخی اصفهان که رو به ویرانی گذاشته یا مخروبه گردیده‌اند، در شماره پیشین فصلنامه فرهنگ اصفهان به معرفی مناره‌های زیار و راهروان پرداختیم. در این شماره نیز دو بنای تاریخی دیگر که از آثار باستانی نواحی شرقی اصفهان است، معرفی خواهد شد. باشد که مسئولان امر در این راستا چاره‌ای بیندیشند و از تخریب چنین بناهایی ممانعت به عمل آورند.

ویرانه‌های باشکوه

نظری بر میراث در حال تخریب

« مسجد جمعه (جامع) برسیان به فحوای کتیبه تاریخی موجود در محراب آن که مورخ به سال ۴۹۸ هجری است و کتیبه مناره آن که مورخ به سال ۴۹۱ هجری می‌باشد، در دوره پادشاهی سلطان برکیارق بن ملکشاه سلجوقی ساخته شده است. ارتفاع مناره برسیان در حدود ۳۵ متر و میله‌ای منفرد و مدور است. قسمت پایین آن آجرچینی ساده است ولی قسمتهای بالای آن دارای تزئینات آجری می‌باشد که در آجرکاریهای دوره سلجوقی معمول بوده و تا دوره مغول در ایران ادامه داشته است. تزئینات تاج مناره با بدنه آن تفاوت

اولئك أن يكونوا من المهتدين في شهر الله المبارك رمضان
سنة ثمان و ستعي و اربعمائه »

در داخل مقرنسه‌های آجری محراب مسجد برسیان به
خط کوفی ساده آجری بر زمینه گل و بوته گچ‌بری و جملات
زیر نوشته شده است :

در یک شمسه وسط محراب : « الحمد لله »

جملات ردیف اول قطار (مقرنسی) محراب، شش
طاس^۳ است به شرح زیر :

« الملك لله »، « العظمة لله »، « القدرة لله »، « القوة لله »،

« المنة لله »، « العزة لله »، در ردیف دوم نیز چهار طاس است
که یکی از آنها ریزش کرده و سه طاس دیگر شامل جملات
زیر است :

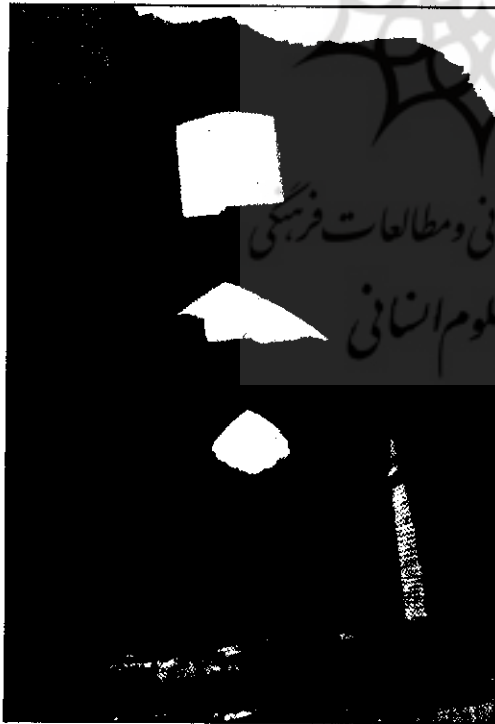
« الله الخبير »، « تقدير الكبير »، « فله الحمد ».

و این جملات : یا حنان، یا منان، یا سبحان و یا دیان

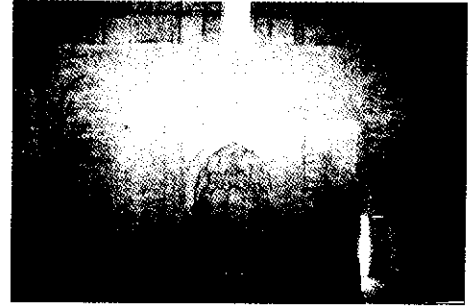
نیز به خط ثلث با آرایش گل و بوته گچ‌بری شده است.

بر ازاره‌های وسط محراب نیز این جملات نقش بسته

است :

↑ ویرانه‌های مسجد گار

↑ محراب مسجد جامع برسیان

دارد و در این قسمت است که کتیبه مناره به خط کوفی ساده و
با آجر، سال ساختمان مناره را ۴۹۱ هجری تعیین می‌کند :

بسم الله الرحمن الرحيم مما امر ببناء هذا المنارة محمد بن
ابراهيم ابتغاء لوجه الله سنة احدى وستين و اربع مائة^۲

در دوره صفویه، بعد از گذشت حدود پنج قرن از بنای
این مسجد، الحاقاتی بر ساختمان آن افزوده شده است.

گنبد مسجد برسیان شکوه خاصی دارد. سبک ساختمان
و تزئینات داخل محوطه و پوشش گنبد برسیان بسیار شبیه به
گنبد تاج الملک در شمال مسجد جمعه (جامع) اصفهان است
که این دومی در سال ۴۸۱ هجری بنا شده و از لحاظ معماری
برای گنبد برسیان نمونه و سرمشق بوده است. کتیبه داخلی
گنبد به خط کوفی ساده آجری، از ابتدای سوره فتح شروع
می‌شود و آیاتی چند از این سوره ذکر می‌گردد. نصف کتیبه
کوفی آجری دور گنبد به مرور زمان و در اثر عدم توجه به
تعمیر آن ریزش کرده و فعلاً نصف آن باقی است، که متأسفانه
در نصف باقی مانده هم سال اتمام ساختمان گنبد به چشم
نمی‌خورد.

محراب مسجد برسیان از نمونه‌های بسیار جالب هنر
آجر تراشی و گچ‌بری دوره سلاجقه است. کتیبه اطراف این
محراب به خط کوفی برجسته بر زمینه تزئینات گچی گل و
بوته‌دار است که متن آن به شرح زیر می‌باشد : « بسم الله
الرحمن الرحيم انما يعمر مساجد الله من آمن بالله و اليوم
الاخر و اقام الصلوة و آتى الزكوة و لم يخش الا الله فعسى

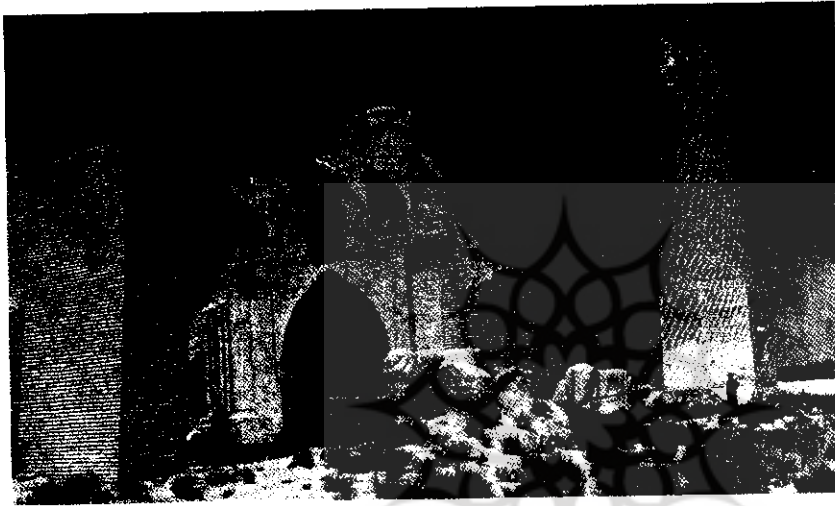

۲- مناره گار

از دیگر آثاری که تا چندی پیش برجای بوده و متأسفانه اکنون جز خرابه‌های آن چیزی بر جای نمانده، مسجد و مناره گار یا جار است.

مردم محلی، نام این روستا را جار تلفظ می‌کنند و غار هم نوشته‌اند، در قرون اولیه اسلامی نیز در مورد این روستا لفظ گار را معرب کرده جار تلفظ می‌کردند و از این جهت

« بسم الله الرحمن الرحيم »، « و هو السميع البصير ».
در شمشه‌های هلال وسط محراب نیز به خط کوفی
مشبک با آرایش گل و بوته جملات زیر گچ‌بری شده است :
« یا حنان. یا منان. یا سبحان. یا الله. یا دیان. »
در محور محراب و مناره مسجد، در ضلع شمالی آن و
علاوه بر گنبد زمان سلجوقی، در دوره صفویه نیز الحاقاتی به
عمل آمده است که از آن الحاقات قسمتی از یک کتیبه نفیس

مسجد و مناره گار

است که در کتابهای مورخان، جغرافی نویسان و انساب نویسان عربی، هم‌جا نام این روستا را جار نوشته‌اند، چنانکه در معجم البلدان آمده است که مردم محلی، گار تلفظ می‌کنند.^۵
روستای گار در ۲۲ کیلومتری شرق اصفهان و ساحل جنوبی زاینده رود واقع و جزء بلوک برآن است.

یاقوت در « معجم البلدان » و نیز در کتاب « مشترک »، از برخی محدثان منسوب به آنجا نام برده است، از جمله :
ابوطیب عبدالجبار بن فضل بن محمد احمد جاری،
ابوالحسن علی بن محمد بن علی بن عیسی جاری، احمد بن
محمد بن علی بن مهران جاری مدینی، ابوالقاسم علی بن
محمد بن علی بن مهران جاری، الذاکر ابوبکر الذاکر بن
محمد بن عمر بن سهل جاری برائانی، (متوفی ۵۵۱ هـ ق)،
ام‌عمرو سعیده بنت بکران بن محمد بن احمد جاری،

کاشیکاری و دیوارها و هلال‌هایی موجود است. از کتیبه خط
ثلث کاشیکاری معرق این قسمت پیش از چند کلمه زیر باقی
نمانده است :

« .... الاعظم .... الانخم و زوجته .... »
روی این کتیبه یک رسم فنی (پنج پر) که به اصطلاح
کاشیکارها (کندو پنج) نامیده می‌شود در شمشه آن که ده ترک
می‌باشد موجود است و در یک دایره به خط ریحان جز
کلمات : « .... الشهد بکربلا و علی بن .... » چیز دیگری
باقی نمانده است.

وجود جملاتی مانند (الشهد بکربلا و علی بن ....)
می‌رساند که از چهارده معصوم نیز ذکر شده است و یقیناً این
قسمت از برجای مانده‌های الحاقات دوره صفویه در بنای
تاریخی مزبور است.^۴

ستعمائة». از مجموع این کتیبه‌های ناقص که وجود داشته، معلوم می‌گردد که تاریخ بناء در حدود ۶۶۰ هجری بوده زیرا کلماتی پیش از ستین افتاده بوده و ممکن است جای یکی از اعداد ۹ گانه باشد». اما راجع به بانی و مباشر و کاتب اشاره صریحی به این جملات نداشته و ممکن است کتیبه در اصل چنین بوده است:

« امر عمارت هذا المحراب ..... ولیه ..... ابن ابی القاسم رشیدالدین محمد، کاتب احمد بن اسماعیل ..... رمضان ..... ستین و ستماته » و به این ترتیب رشیدالدین محمد پسر ابوالقاسم آمر به بنای محراب و احمد بن اسماعیل کاتب کتیبه بوده است.

از آثار و خطوط دیگری که در نیمه شرقی، به خط کوفی گچ‌بری شده در این قسمت خوانده می‌شود، چنین است: «علیکم اهل البیت ائنه حمید مجید فلما .....» و در اطراف محراب قسمتی به خط ثلث گچ‌بری گردیده که در آن آیه الکرسی و چند آیه دیگر بوده و فقط قسمتی از آن خوانده می‌شده است مانند: «..... عنده الا باذنه یعلم ما بین ایدیهم و ما خلفهم و لایحیطون بشیء من علمه الا بما شاء وسع کرسیه السموات و الارض .....» و نیز «..... أحسن عملا و هو العزیز الغفور الذی خلق سبع سموات طباقاً ما تری فی خلق الرحمن .....»

لازم به ذکر است که مسجد و مناره گار با شماره ۲۷۰ - ۵۱/۱۲/۱۲ به ثبت آثار تاریخی رسیده است.

پی‌نوشت:

- ۱- آثار ملی اصفهان، ۸۱۴.
- ۲- گنجینه آثار تاریخی اصفهان، ۱۷۵؛ رک: آثار ایران، ۴، ۱۸۲.
- ۳- (طاس) و (شمسه) و (سوسن) و مانند اینها اصطلاحات قدیمی کاشی‌کارها است.
- ۴- آثار ملی اصفهان، ۱۴۲.
- ۵- معجم البلدان، ۲، ۹۳، ۹۴، مشترک، ۴۹؛ آثار ملی اصفهان، ۱۴۲؛ مشاهیر زنان اصفهان، ۴۰.
- ۶- گنجینه آثار تاریخی اصفهان، ۱۸۵؛ رک: آثار ایرانی، ۴، ۱۸۳.
- ۷- آثار ملی اصفهان، ۱۴۴.

ابوالفضل جعفر بن محمد بن جعفر جاری، ابونصر بن ابوحفص جاری، سید الرؤسا قاسم بن احمد بن ابوالقاسم جاری بانی مناره جار در ۵۱۵ هجری قمری.^۶

با بیان این عده که اغلب از مشایخ حدیث بوده‌اند مشخص می‌شود که روستای مزبور در آن زمان اهمیت داشته و مرکز دانشمندان اعم از زن و مرد بوده است.

به موجب کتیبه کوفی آجری که در قاعده منار موجود است، مناره گار در سال ۵۱۵ هجری به وسیله یکی از شخصیت‌های معروف محل - که قبلاً نیز از او نام برده شد - یعنی ابوالقاسم بن احمد که در کتیبه از او بنام سیدالرؤسا یاد شده بود، بنا گردیده است.

بنا به نوشته مؤلف کتاب گنجینه آثار تاریخی اصفهان: «کتیبه مناره که در قسمت پائین آن در قسمت فوقانی قاعده هشت ضلعی آن قرار دارد و به خط کوفی آجری برجسته از مغرب به مشرق نوشته شده است، به شرح زیر است:

« بسم الله الرحمن الرحیم امر ببناء هذا المنارة الزهید رئیس، سید الرؤسا ابالقاسم بن احمد بن ابالقاسم فی سنة خمس عشر و خمسمائة. »

خطوط بدنه مناره به خط بنایی بر زمینه شطرنجی آجری، تکرار جمله (الملك لله) می‌باشد.^۷

بر روی بقایای دیوار و گنبد مسجد که در ضلع جنوب صحن متروک واقع شده است، کلمات و جملاتی خوانده می‌شود. مثلاً روی دو جرز شمالی، عبارات زیر به خط ثلث گچ‌بری شده است:

« امر عمارت هذا المحراب ..... ولیه » و سمت غربی: « رشیدالدین محمد کامل احمد بن اسماعیل »، لوحه سمت شرقی: « ..... ابن ابی القاسم. رمضان المبارک ..... ستین و